

Modern Selefi Fetva Anlayışında Usûl Sorunu: *el-Mu'temed fî Usûli'l-Fetvâ* Üzerine Eleştirel Notlar

Ünal Şahin

Doç. Dr.

0000-0001-6741-4943

Artvin Çoruh Üniversitesi, İlahiyat

Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı

ROR ID: 02wcpmn42

unalsahinn29@gmail.com

Artvin, Türkiye

Öz

Fetva literatürüne yönelik yazım faaliyetleri günümüzde de aktif bir şekilde sürmektedir. Bu literatürün son örneklerinden biri *el-Mu'temed fî Usûli'l-Fetvâ* adlı eserdir. Elinizdeki çalışma, söz konusu eseri içerik ve yöntem bakımından değerlendirmeyi ve konuya ilişkin teknik tespit ve notları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Eser, fetva usulü literatürüne modern bir katkı sunmasının yanı sıra; muhtevası, bölümler arası yapısal bütünlüğü, yararlanılan kaynaklar ve tartışmaya açtığı meseleler bakımından incelemeyi gerekli kılmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmanın literatürdeki yerini tam olarak tayin edebilmek adına, güçlü ve zayıf yönlerinin bütüncül bir yaklaşımla ele alınması büyük önem arz etmektedir. Kitap, Oxford Üniversitesi araştırmacılarından Muhammed Ekrem en-Nedvî tarafından kaleme alınmış ve 2024 yılında basılmıştır. Müellif, fetva alanındaki yetkinliğini ortaya koymak amacıyla, okuduğu eserlerden ve üyesi olduğu bazı fetva heyetlerinden bahsederek esere giriş yapmaktadır. Ayrıca, fetva verirken en çok İbn Teymiyye (ö. 728/1328), Reşîd Rızâ (ö. 1935) ve Yusuf el-Karadâvî (ö. 2022) gibi isimlerden istifade ettiğini belirtmektedir. Eser; bir mukaddime, altı bap ve bir hâtimeden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Fıkıh, Mezhep, Usûli'l-fetvâ, *el-Mu'temet fî Usûli'l-fetvâ*, Modern Dönem

Atıf Bilgisi

Şahin, Ünal. "Modern Selefi Fetva Anlayışında Usûl Sorunu: *el-Mu'temed fî Usûli'l-Fetvâ* Üzerine Eleştirel Notlar". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (Haziran 2026), 460-471. <https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2025.12.1.17>

Geliş Tarihi 11.01.2026

Kabul Tarihi 22.02.2026

Yayın Tarihi 30.06.2026

Değerlendirme İç Hakem / Tek Taraflı Körleme

Etik Beyan Bu araştırma için Etik Kurul İzni gerekmemektedir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Taraması Yapıldı - Turnitin

Çıkar Çatışması Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Yapay Zekâ Kullanımı Yapay Zeka kullanımına ilişkin tüm sorumluluk yazarlara aittir.

The Problem of Methodology in Modern Salafi Fatwa Thought: Critical Notes on *al-Mu‘tamad fî Usûl al-Fatwâ*

Ünal Şahin

Associate Professor

0000-0001-6741-4943

Artvin Çoruh University, Faculty of
Theology, Department of Islamic Law
ROR : 02wcpmn42

unalsahinn29@gmail.com

Artvin, Türkiye

Abstract

Writing activities devoted to fatwa literature continue actively today. One of the most recent examples of this literature is the work titled *al-Mu‘tamad fî Usûl al-Fatwâ*. The present study offers an evaluation of this work in terms of its content, methodology, and style, and provides technical notes relevant to the subject. Although the book constitutes a modern contribution to the literature on the methodology of fatwa, the topics it covers, the coherence between its chapters, the sources it prioritizes, and the way certain issues are addressed make a closer examination necessary. For this reason, it is important to consider both the strengths and weaknesses of the book together. The book was written by Muhammad Akram al-Nadwî, a researcher at the University of Oxford, and was published in 2024. In order to demonstrate his competence in the field of fatwa, the author opens the work by referring to the books he has studied and the fatwa councils of which he has been a member. He also states that, in issuing fatwas, he has benefited most from figures such as Ibn Taymiyya (d. 728/1328), Rashîd Ridâ (1865–1935), and Yûsuf al-Qaradâwî (1926–2022). The work consists of an introduction, six chapters, and a conclusion.

Keywords

Fîqh, Madhhab, Methodology of Fatwâ, *al-Mu‘tamad fî Usûl al-Fatwâ*, Modern Period

Citation

Şahin, Ünal. “The Problem of Methodology in Modern Salafi Fatwa Thought: Critical Notes on *al-Mu‘tamad fî Usûl al-Fatwâ*”. *The Journal of Near East University Faculty of Theology* 12/1 (June 2026), 460-471. <https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2025.12.1.17>

Date of Submission	11.01.2026
Date of Acceptance	22.02.2026
Date of Publication	30.06.2026
Peer-Review	Internal Referee / One-Sided Blind Referee
Ethical Statement	Ethics Committee Permission is not required for this research. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes – Turnitin
Conflicts of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author acknowledges that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.
Use of Artificial Intelligence	All responsibility for the use of artificial intelligence lies with the authors.

Fetva literatürüne dair telif faaliyetleri günümüzde de canlılığını korumakta ve yeni çalışmalarla zenginleşmektedir. Bu alandaki son örneklerden biri de *el-Mu'temed fi Usûli'l-Fetvâ* isimli eserdir. Bu çalışma, söz konusu kitabı içerik, yöntem ve üslup bakımından tahlil etmekte; ayrıca konuya dair bazı teknik değerlendirmelere yer vermektedir. Eser, fetva usulü literatürüne çağdaş bir katkı sunmakla birlikte, ele aldığı meseleler, bölümler arasındaki irtibat, başvurduğu kaynaklar ve bazı tercihleri açısından ayrıca değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede, kitabın hem güçlü taraflarının hem de eleştiriye açık yönlerinin birlikte incelenmesi büyük önem taşımaktadır.

Eser, Oxford Üniversitesi araştırmacılarından Muhammed Ekrem en-Nedvî tarafından kaleme alınmış ve 2024 yılında yayımlanmıştır. Müellif, kitabın giriş kısmında fetva sahasındaki yetkinliğini göstermek amacıyla okuduğu temel eserlere ve içinde yer aldığı bazı fetva kurullarına değinmektedir. Bunun yanı sıra, fetva faaliyetinde özellikle İbn Teymiyye (ö. 728/1328), Reşîd Rızâ (ö. 1935) ve Yusuf el-Karadâvî (ö. 2022) gibi âlimlerden yararlandığını ifade etmektedir. Çalışma, bir mukaddime, altı bap ve bir hâtime olmak üzere sistematik bir tertip üzere hazırlanmıştır.

Nedvî, bazı konuları etimolojik kökenlerinden başlatarak ele alır. *Fetva*, *ictihad*, *iftâ*, *örf*, *âdet* ve *taklit* gibi başlıklar buna örnektir. Bu konular, klasik kaynaklara dayanılarak kaleme alındığından, böyle bir yaklaşıma aslında ihtiyaç bulunmamaktadır. Modern dönemde fetvaya dair pek çok güncel tartışma varken, konulara etimolojik kökenlerle başlamak sözü gereksiz yere uzatmakta, asıl meseleyi gölgede bırakmakta ve konunun dağılarak etkisini yitirme riski taşımaktadır. Ayrıca bu başlıklarda ele alınan hususlar, okuyucuya hasılı tahsilden başka bir şey sunmamaktadır.

Müellif, müftilik makamının haddizatında ağır bir mesuliyet olduğunu söyler ve bu bağlamda Karâfi'nin (ö. 684/1285) müftînin büyük sorumluluğunu vurguladığı "Allah'ın hükümlerinin tercümanı"¹ sözüne atıfta bulunur ve Şâtîbî'nin (ö. 790/1388) "Müftî, Hz. Peygamber'in makamına geçen kimse"² şeklindeki tanımına yer verir. Nedvî'nin müftîde aranan şartlara dair serdettiği hususlar anakronik bir tavır içerdiği söylenebilir. Zira müellifin İmam Şâfiî'den (ö. 204/819) naklettiği hususların kendi dönemi ile ilgili olduğu belirtilmelidir.³ Çünkü söz konusu hususları taşıyan müftînin günümüzde olmadığını söylemek mümkündür. İmam Şâfiî, müftînin Kur'an'ın nâsih ve mensûhunu, muhkem ve müteşâbihini, te'vil ve tenzîl yönlerini, ayrıca Mekki ve Medeni âyetlerini bilmesi gerektiğini belirtir. Bunun yanında Hz. Peygamber'in hadislerindeki nâsih ve mensûhu, Kur'an'dan bilinmesi gereken hususları, Arap lûgatini, şiirini ve âlimlerin ihtilaflarını da bilmesi gerektiğini ifade eder. Ancak günümüzde bu niteliklerin tamamına sahip bir kimsenin bulunmadığı açıktır. Dolayısıyla müftînin taşınması gereken şartlar sıralanırken

¹ Muhammed Ekrem en-Nedvî, *el-Mu'temed fi Usûli'l-fetvâ* (Beyrut: Dâru'l-muktebes, 2024), *el-Mu'temed fi Usûli'l-fetvâ*, 13.

² Nedvî, *el-Mu'temed fi Usûli'l-fetvâ*, 13.

³ Nedvî, *el-Mu'temed fi Usûli'l-fetvâ*, 14.

özellikle yer verilen hususların teori ve pratikte farklı olduğu dile getirilmez.

Müellifin, kadınların fetva vermesine dair naklettiği rivayetler arasında tutarsızlık olarak yorumlanabilecek bir durum göze çarpmaktadır. Nitekim müellif, birer sayfa arayla aktardığı görüşlerde birbirine zıt yaklaşımlara yer vermektedir. Örneğin, İmam Şâfiî'ye göre iftâ görevi erkekler tarafından üstlenilmelidir.⁴ Buna karşılık İbn Kayyım'ın (ö. 751/1350), kadınların da bu görevi deruhte edebileceğine dair görüşü kaydedilmektedir.⁵ Müellifin bu iki taban tabana zıt yaklaşımı ardı ardına aktarmasına rağmen, aralarındaki belirgin çelişkiye dair herhangi bir açıklamada bulunmaması veya bir uzlaştırma (cem) çabasına girmemesi eleştiriye açık bir yöndür. Müellifin, fıkıh müktesebatının konumuna ilişkin görüşleri arasında yöntemsel bir tutarlılık sorunu olduğu söylenebilir. Aşağıda da değinileceği üzere, müellifin fıkıhın dinin asıllarının yerine geçtiğine işaret eden ifadeleri ile eser genelinde hâkim olan Kur'ân ve sünnete dönüş vurgusu ve fıkıhın ümmet için bir yük hâline geldiğine dair tespitleri birlikte değerlendirildiğinde, müftîde aranan şartları İmam Şâfiî'den nakletmesinin bu bağlamda belirli bir tutarsızlığa işaret ettiği ileri sürülebilir.

Müellif, iftâ tarihini iki ana dönemde ele alır. İlk dönemi birinci asırdan dördüncü asra kadar olan süreç olarak belirler. İkinci dönemi ise bu tarihten sonraki dönem olarak sınıflandırır. Nedvî, dördüncü asırdan itibaren herhangi bir mezhebi iltizam etme ve taklit olgusunun kimi zaman şiddetlendiğini, kimi zaman ise zayıfladığını belirtir. Bu süreçte en fazla taklit edilenlerin dört Sünnî mezhep olduğunu ifade eder. Buna karşılık, taklide karşı çıkıp içtihatla öne çıkan âlimlerin sayısının oldukça az olduğunu, bunlar arasında İbn Hazm (ö. 456/1064), İbn Teymiyye, İbn Kayyım, Şah Velîyullah (ö. 1176/1762), Şevkânî (ö. 1250/1834) ve Leknevî (ö. 1886) gibi isimlerin yer aldığını söyler. Ardından Leknevî'den konu özelinde uzun bir nakilde bulunur.⁶

Müellifin gayrimüslimlerin yoğun olduğu yerlerde yaşam tecrübesi olması sebebiyle *Fıkhu'l-ekalliyyâta* dair dile getirdikleri üzerinde durulması gereken hususlardandır. Müslümanlar için bunu İslâm'ın neşrine bir imkân olarak yorumlayan müellifin konu hakkındaki çözüm önerileri dikkat çekmektedir. Burada müellif, *fıkhu'l-ekalliyyâtı* klasik dönemdeki *nevâzil* konusuna eşitlemekte ve bilhassa fikhî müktesebattan kopmadan Kur'ân ve sünnet rehberliğinde Batı'daki Müslümanların sorunlarına çözüm üretebileceğini ileri sürmektedir.⁷

Müellif, fetva verirken şu aşamaları takip ettiğini söyler:

- 1- Sual olunan meseleyi iyice anlamak. Eğer konu tıp, iktisat ve psikoloji gibi alanlarla ilgili ise uzmanların görüşlerine başvurmak

⁴ Nedvî, *el-Mu'temed fi Usûli'l-fetvâ*, 14.

⁵ Nedvî, *el-Mu'temed fi Usûli'l-fetvâ*, 13.

⁶ Nedvî, *el-Mu'temed fi Usûli'l-fetvâ*, 20-23.

⁷ Nedvî, *el-Mu'temed fi Usûli'l-fetvâ*, 43.

- 2- Sual olunan konuyu Kur'ân-ı Kerim'e, sünnete, sahâbe tâbiûn ve imamların görüşlerine arz etmek. Müellif, bu hususta da İmam Muhammed'in (ö. 189/805) kitapları ile *Tuhfetü'l-fukahâ*, *Bedâ'î'u's-sanâ'î*, *el-Muğni* ve *el-Muhallâ* ve İbn Âbidîn'in (ö. 1252/1836) *Haşiye*'sine başvurduğunu söylemektedir.
- 3- Fetva verirken müstefti için kolaylığı hedeflemek
- 4- Müsteftinin anlayacağı dilde konuyu yazmak
- 5- Müsteftiye meseleyi vuzuha kavuşturacak ve meseleyi yansıtacak örnekler vermek
- 6- Müsteftiye cevap verirken onun, Allah ve Resûl'ü ile bağlarını güçlendirecek mahiyette başlamak ve şeriatın ahkâmını müstefti olan kimseler için rahmet olacak şekilde tatbik etmek.

Belirtilen hususların doğruluğu açıktır; zira bunlar, müftî-müsteftî-fetva üçgeninde izlenmesi gereken temel adımlardır. Nitekim erken dönem fetva literatüründe de bu ilkelere dair çeşitli örneklerle rastlamak mümkündür.⁸

Müellif, fıkıh tedrisinin üç aşamalı olması gerektiğini belirtir, bu merhalelerde hangi eserlerin takip edilmesi gerektiğine değinir ve modern dönem fetvalarıyla ilişki kurulmasının önemini vurgular.⁹ Bu açıdan dile getirilen metodoloji dikkate değerdir. Söz konusu okuma yöntemi, uzun bir süreç gerektirmesi nedeniyle Türkiye genelindeki ilahiyat fakültelerinde uygulanabilir görünmemektedir. Ancak bu yöntemin, eleştirel bir yaklaşımla değerlendirilmesi ve Diyanet Akademisi bünyesinde faaliyet gösteren dinî yüksek ihtisas ve eğitim merkezleri bünyesinde pilot il uygulamasıyla denenmesi mümkündür.

Eserde, orijinal bir öneri sunulmayan birçok başlığın yanı sıra konuya ilişkin daha önce yazılmış eserlerden sayfalarca yapılan alıntılar, müellifin meseleye özgün bir yaklaşım geliştiremediğini göstermektedir. Nitekim müellifin, ihtiyaçların zaruret seviyesine indirgenip indirgenemeyeceğini tartıştığı kısımda Zerkâ'dan (ö. 1938) uzun alıntılar yapması da bunun tipik bir örneğidir.¹⁰ Nedvî'nin kaynak kullanımına dair diğer bir sorun ise belli başlı kitapların dışına çıkmamasıdır. Söz gelimi, müftînin yerine getirmesi gereken hususları sıralarken yalnızca İbn Kayyım'la yetinmesi,¹¹ hem klasik dönem hem de modern literatürden bağımsız bir tutum sergilediğini göstermektedir. Bu durum, müellifin kaynak kullanımına dair problemleri bir yaklaşım benimsediğini ortaya koymaktadır.

Müellifin şeriatın asıllarına dair temel vurgusu Kur'ân ve sünnet olup, icmâ hiç

⁸ Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Abdurrahmân İbnü's-Salâh, *Edebü'l-müftî ve'l-müsteftî*, thk. Muvaffak Abdullâh Abdulkâdir (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-hikem; Âlemü'l-Kütüb, 1407/1986), 134-150; Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Edebu'l-Fetvâ ve'l-Muftî ve'l-Musteftî*, thk. Bessâm abdulvehhâb el-Câbî (Dımaşk: y.y., 1408/1987), 44-65.

⁹ Nedvî, *el-Mu'temed fi Usûli'l-fetvâ*, 73-75.

¹⁰ Nedvî, *el-Mu'temed fi Usûli'l-fetvâ*, 20-23; 33-37.

¹¹ Nedvî, *el-Mu'temed fi Usûli'l-fetvâ*, 101-102.

gündeme getirilmemektedir.¹² Hâlbuki gerek fûrû-i fıkıh¹³ gerekse usûl-i fıkıh kitapları istisnasız bir şekilde usûl-i şerîanın üç olduğunu söyler ve bunları Kitap, sünnet ve icmâ olarak sıralar.¹⁴ Eserde bu anlamda ve bu bağlamda icmâyâ herhangi bir atfın olmaması; işlevine, fonksiyonuna ve önemine dair bir şey belirtilmemesi önemli bir problem olarak karşımızdadır. Aynı hatanın eserin başka yerlerinde de tekrar edilmesi ilk tarafta gözden kaçma ihtimalini sâkıt etmekte, bilinçli bir kullanım olduğunu göstermekte bu ise müellifin icmâ deliline karşı farklı yaklaşımını gündeme getirmektedir.¹⁵ Bahusus modern dönemde icmâ delilinin bilinçli biçimde göz ardı edilmesi, fetvalarda yeterince dikkate alınmaması ve bu yaklaşımın teşvik edilmesi, dinî ilimler açısından son derece sakıncalı bir tutumdur. Bu durumun ümmet için ciddi sonuçlar doğurabileceği açıktır ve bunu meşru görenlerin meseleyi yeterince değerlendirmedeği anlaşılmaktadır. Her ne kadar müellif, sahâbe icmâsını kati delil olarak serdetse de¹⁶ usûl-i şerîayı sadece Kur'ân ve sünnet olarak vermesi açık bir hatadır. Halbuki icmânın kati bir delil olduğu onun inkârının, klasik kaynaklarda imana ilişkin temel ilkelerle bağlantılı bir mesele olarak değerlendirildiği bilinmektedir.¹⁷ Eserde Kur'ân ve sünnete dönüş vurgusu oldukça baskın olup, bunu fetva eseri üzerinden vermesi de bir o kadar ilginçtir.

Müellif, “lûgâtü'l-fetvâ” başlığı altında, fikhî istilâhların müsteftî açısından zorluk ve anlamada çeşitli problemler oluşturduğunu; bu nedenle meselelerin daha sade ve anlaşılır kavramlar üzerinden aktarılmasının daha isabetli olacağını ifade etmektedir.¹⁸ Ancak kavramlar olmadan bir ilmin, özellikle de fıkıh gibi sistematik, kavramsal temellere

¹² Nedvî, *el-Mu'temed fi Usûli'l-fetvâ*, 46.

¹³ Ebû Bekr Alaeddin Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1984), 1/84; alâ'uddîn Ebûbekir b. Mes'ûd b. Ahmed el-Haneffî el-Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i'* (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1406/1986), 6/40; Muhammed b. Alâ'uddîn Alî b. Muhammed ed-Dimeşkî İbn Ebî'l-İzz, *et-Tenbih alâ müşkilâtî'l-Hidâye*, thk. Abdulhakîm b. Muhammed Şâkir-Enver Sâlih Ebû Zeyd (Riyad: Mektebetü'r-Ruşd Nâşirûn, 1424/2003), 2/542.

¹⁴ Abdulazîz b. Ahmed b. Muhammed el-Haneffî alâ'uddîn el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr şerhu Usûli'l-Pezdevî* (b.y.: Dâru'l-Kitâbî'l-İslâmî, ts.), 1/19; Hüsameddin Hüseyin b. Ali b. Haccâc es-Siğnâkî, *el-Kâfi şerhu'l-Pezdevî*, ed. Muhammed Seyyid Gânat (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2001), 1/204; Zeynüddin İbn Nüceym, *Fethu'l-gaffâr fi şerhi'l-Menâr* (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 11-12; Ebû'l-Me'âlî Abdulmelik b. Abdullâh el-Cuveynî, *el-Burhân fi Usûli'l-Fıkıh*, thk. Salâh b. Muhammed b. Avîda (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1418/1997), 1/262; Ebû Abdullâh Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed İbn Emîrî'l-Hâc, *et-Takrîr ve't-Tahbîr ala Tahrîri'l-Kemâl b. Humâm* (b.y.: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1403/1983), 2/212.

¹⁵ Nedvî, *el-Mu'temed fi Usûli'l-fetvâ*, 67.

¹⁶ Nedvî, *el-Mu'temed fi Usûli'l-fetvâ*, 91.

¹⁷ Siğnâkî, *el-Kâfi şerhu'l-Pezdevî*, 4/1630 (ومن أنكر الإجماع فقد أبطل دينه كما أن من أنكر خبر الرسول عليه السلام في أصله فقد أبطل دينه؛ لأن القرآن إنما ثبت بالإجماع وهو أن الإجماع حجة) Alâ'uddîn el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr şerhu Usûli'l-Pezdevî*, 3/266 (وقال من أنكر الإجماع أي أنكر كونه حجة فقد أبطل دينه؛ لأن مدار أصول الدين على الإجماع إذ المعرفة بالقرآن وأعداد الصلوات والركعات وأوقات العبادات (ومقادير الزكوات وغيرها حصلت لنا بإجماع المسلمين).

¹⁸ Nedvî, *el-Mu'temed fi Usûli'l-fetvâ*, 117.

dayanan bir ilim dalının anlaşılması ve aktarılması mümkün değildir. Zira kavramlar, bir ilmin düşünce dünyasını şekillendiren temel yapı taşlarıdır. Fıkıhî kavramları sadeleştirme çabası, doğru anlaşılmayı kolaylaştırma niyeti taşısa da sadeleştirme durumunda ilmin derinliğini ve anlam katmanlarını kaybettirdiği açıktır. Modern dönemde usul yazımındaki söz konusu tutumun bizi getirdiği nokta da bu anlamda oldukça sorunludur.

Fetva verirken sade bir dil kullanmanın gerekliliğini vurgulayan müellif, bu yaklaşımı benimseyen bazı âlimleri sıralar. Özellikle İbnü'l-Cevzî, İbn Teymiyye, İbn Kayyım ve Şah Veliyyullah Dihlevî gibi isimlerin bu listede yer alması kayda değerdir.¹⁹ Ancak müellifin, hiçbir şekilde *Fetâvâ* literatürüne atıfta bulunmaması; bu kaynaklarda nasıl bir dil kullanıldığından, hangi bölümlerin zorlayıcı olduğundan bahsetmemesi ve konuyla ilgili örnekler sunmaması, çalışmanın açık yönleri arasında yer almakta, söylemin sathîliğini ve ezberci mahiyet arz ettiğini göstermektedir. Zira asırlar boyunca ulema nezdinde kabul gören ve yüzyıllarca hâkimiyet süren Osmanlı Devleti'nde belirli *fetâvâ* kitaplarının takip edilmesi, bu eserlerde sade dil kullanımının öne çıkması söz konusu iddiayı geçersiz kılacak hususlardandır.²⁰ Bu noktada şu soru önem kazanmaktadır: Eğer sade bir dil, fetvanın anlaşılabilirliği açısından zorunluysa, ulema neden uzun süre boyunca bu geleneği sürdürmüş ve karmaşık görünen bir dil tercih etmiştir? Bu husus, müellifin üzerinde durmadığı önemli bir boşluğu göstermektedir.

“Sıyânetü'l-fetvâ” başlığı altında ise müellifin, “Gözlerinizi açın, mezhepler dinin, furû-ı (fıkıh) usulü'd-dinin, cüziyyât külliyyâtın yerini aldı”²¹ ifadeleri aslında mezheplere yaklaşımını ortaya koymaktadır. Söz konusu hususun, fetva usulüne dair bir eserle ifade edilmesi oldukça şaşırtıcıdır. Bu durum kadim ulemayı görmemenin, ümmetin tarihsel birikimini yok saymanın, aşılması ve muhkem bir hale getirilmiş ahkâmı heba etmenin başka bir versiyonudur.

Makâsîdüş-şerîa konusuna da temas eden müellif, bu kavramı “kebîr” ve “sağır” şeklinde iki kısma ayırmaktadır. Dikkat çekici bir biçimde, zarûriyyât-ı hamse olarak bilinen ilkelerin Amerika, Avrupa, Hint ve Çin gibi bölgelerde de gözetilmesi sebebiyle bunları “laik/seküler ilkeler” olarak nitelendirmekte; ayrıca günümüzde makâsıdla ilgilenen bazı kimselerin bu sayıyı artırıp eksilttiklerine işaret etmektedir.²² Ancak asırlar önce belirlenmiş bu ilkelerin modern hukuk sistemlerinde yer alması, onları bu şekilde isimlendirmeyi haklı kılmaz. Zira bu ilkeler, akl-ı selim ve fıtratının bozulmadığı kimselerin kabul ettiği evrensel prensiplerdir. Günümüz toplumlarının da bu ilkeleri benimsemiş

¹⁹ Nedvî, *el-Mu'temed fî Usûli'l-fetvâ*, 119.

²⁰ Osmanlı Devleti'nde muteber fetva kitaplarından kabul edilen Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi'nin (ö. 1156/1743) fetvalarını toplayan *Behcetü'l-fetâvâ* en önemli fetva mecmualarından kabul edilmekte ve dilinin sadeliğiyle öne çıktığı kaydedilmektedir. bk. Ahmet Özel, “Behcetü'l-Fetâvâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/346.

²¹ Nedvî, *el-Mu'temed fî Usûli'l-fetvâ*, 126.

²² Nedvî, *el-Mu'temed fî Usûli'l-fetvâ*, 82.

olması, mezkûr prensipleri “laik/seküler” olarak adlandırmayı gerektirmez.

Müellif, sünnetin beyan fonksiyonunu gündeme getirip bunları beş kısımda ele alır ve buna dair örnekleri serdedir. Ancak müellifin, klasik dönem eserlerde yer almayan tesmiye ile bunları söylemesi, kadim eserlerde beyanın nasıl ele alındığına dair en küçük bir referansın olmaması ise göze çarpmaktadır. Bu yönüyle yapılan taksimin yüzeysel, geçmişten kopuk ve birçok hatalı noktayı barındırdığını söylemek mümkündür.²³ Buna nazaran klasik eserlerde beyan kısmı fıkıh yazım metotlarında göre farklılık arz etmiş, fukahâ metoduna göre yazılan eserlerde beşli taksim içerisinde ele alınmış ve en ince ayrıntısına kadar bu meselelerin üzerinde durulmuştur. Bu, geçmiş kutsamak veya onları hatasız kabul etmek anlamına gelmemelidir. Ancak onların gerçekleştirdiği çalışmalar, ürettikleri ilmî birikim ve söz konusu eserler üzerinden oluşan literatür de selef ulemanın isabetli duruşunu gözler önüne sermektedir. Klasik fıkıh kaynaklarında sünnetin oldukça detaylı şekilde alındığı bilinmektedir. Örneğin sünnetin tarifi, kısımları, râvînin şartları, hadisin tahammül ve edâ şartları, hadisin teâruz, tercih ve beyân fonksiyonları (beyanı-ı takrir, beyan-ı tefsir, beyan-ı tağyir, beyan-ı tebdil, beyan-ı zaruret) gibi konular sünnet başlığı altında ele alınarak incelenmektedir.²⁴

Eserde fetva verirken müftînin dikkat etmesi gereken hususlar sıralanmakta ve özellikle, müftînin fetvası sebebiyle İslâm’a bir zarar gelmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca müftînin mezheplerdeki ruhsatları araştırmaması (*tetebbu’u ruhasi’l-mezâhib*) ve hileye (*hiyel*) başvurmaması gerektiği de ifade edilmektedir.²⁵ Bu konular gerek klasik kaynaklarda²⁶ gerekse günümüzde kaleme alınan fetva eserlerinde, müftînin fetva verirken ve müsteftînin fetva isterken nelere dikkat etmesi gerektiği bağlamında ayrıntılı şekilde ele alınmıştır.²⁷ Buna rağmen müellifin bu birikimi görmezden gelmesi ve herhangi bir kaynağa atıfta bulunmaması, ilmî bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Bu durum, geçmişte kat edilip sistemleştirilmiş yolların yeniden yürünmesine ve önceden ortaya konmuş ilke ve sonuçların yeni birer buluş gibi sunulmasına yol açmıştır. Müellifin, müftînin fetva verirken dikkat etmesi gereken

²³ Nedvî, *el-Mu‘temed fi Usûli’l-fetvâ*, 59-62.

²⁴ Alâuddîn el-Buhârî, *Keşfu’l-esrâr şerhu Usûli’l-Pezdevî*, 2/2-99; Zeynüddin Zeyn b. İbrâhim b. Muhammed el-Mısıri el-Hanefî İbn Nüceym, *Lübbü’l-usûl* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 195-234; Yusuf b. Hüseyin el-Kirmastî, *Zübdetü’l-vüsûl ilâ ‘ilmi’l-usûl* (Beyrut: Dâru Sâdir, 2008), 58-63.

²⁵ Zerkeşî, mezheplerdeki ruhsatlarla amel eden kimseleri fasık olarak niteler ve bu durumun ulema nezdindeki karşılığını tasrih eder. Konu hakkında bk. Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Bahrü’l-muhîr fi usûli’l-fıkıh* (Kahire: Dâru’l-kütübî, 1994), 8/382. (لو أن رجلا عمل بكل رخصة يقول أهل الكوفة في النبيذ، وأهل المدينة في السماء، وأهل مكة في المتعة كان فاسقا)

²⁶ Mehmed Fıkhî el-Aynî, *Risâle fi edebi’l-müftî* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018), 71-83.

²⁷ Muhammed Takî Osmanî, *Usûlü’l-iftâ ve âdâbuhû* (Karaçi: Mektebetü Maârifî’l-Kur’an, 2011), 324-334.

hususları yalnızca İbn Kayyım'dan nakletmesi, konunun literatürden bağımsız bir şekilde ele alındığını gösteren önemli bir göstergedir. Zira bu alanda kaleme alınmış pek çok eser varken, meseleyi yalnızca birkaç isimle sınırlı tutmak birçok önemli noktanın gözden kaçmasına yol açmaktadır. Ayrıca diğer eserlerin ve mezhep âlimlerinin neden dikkate alınmadığı da üzerinde durulması gereken bir husustur.

Bu bağlamda, geniş ve kapsamlı bir araştırmaya duyulan ihtiyaç da açıktır. Zira İslam ülkelerinde fetva konusuna dair özellikle Arapça dışındaki dillerde nelerin kaleme alındığı ve hangi meselelerin öne çıktığı ortaya konulmalıdır.²⁸ Bu açıdan İslam ülkelerindeki fetva çalışmalarına ilişkin bir diğer sorun ise ortak bir dilin bulunmayışındır. Nitelikli çalışmaların ülke sınırlarını aşamaması, bu bakımdan önemli bir eksikliktir. Bu sorunun aşılması, klasik dönemden itibaren ilim dili olarak Arapçanın merkezi konumu dikkate alındığında, öne çıkan eserlerin Arapça kaleme alınması veya Arapçaya tercüme edilmesiyle mümkün olabilir. Böyle bir girişim, ümmet açısından önemli bir kazanım sağlayacak ve fıkıh alanına yeni bir dinamizm kazandıracaktır. Özellikle ülkemizdeki ilmi birikimin Arap dünyasında ve diğer Müslüman ülkelerde karşılık bulmasının yegâne yolu, bu çalışmaların Arapçaya tercüme edilmesidir.

Müellif, fikhî bir mesele ile hadisin tearuz edip edemeyeceği durumunu sorar ve “Eğer fakih meseleyi hadis üzerine bina etmiş ancak Kur’ân’dan, sünnetten, amelden ve küllî kaideler gibi başka şeylerden delili yoksa bu durumda daha kuvvetli bir hadisle çelişmesi mümkündür”²⁹ ifadelerine yer vermektedir. Bu yaklaşım, mezheplerin hadislere bakışını, hadisler üzerindeki derin tefekkürünü ve mezhep sistematüğını yok saymanın bir başka biçimi; meselelere yüzeysel yaklaşmanın ise farklı bir tezahürüdür. Müellifin sathî kullanımlarına bir diğer örnek olarak istihsan tanımı gösterilebilir. Nedvî’nin istihsana dair sunduğu tanımın, Hanefî mezhebinde yerleşik olan tariften uzak olduđu³⁰ ve istihsan metodolojisini en yoğun kullanan bu mezhebin literatüründe böyle bir tanıma rastlanmadığı belirtilmelidir.³¹ Aynı şekilde, diğer mezhep kaynaklarında da bu ifadeleri barındıran bir tanım mevcut değildir. Bu durum şüphesiz müellifin istihsan kavramını bilmediği anlamına gelmemektedir. Bununla birlikte, ilgili fıkıh usulü literatürünün ve konuya dair güncel akademik tartışmaların metne daha dakik ve kapsamlı yansıtılması, çalışmanın bilimsel derinliğini artırabilirdi.

Müellif, Hanefî mezhebinin dört ana başlıkta eleştirdiğini belirtir ve bunları şu şekilde sıralar: Hanefîlerin, mezhebin yöntemini anlamak yerine tüm gayretlerini Ebû Hanîfe ve ashâbının görüşlerine sıkı sıkıya tâbi olmaya yöneltmeleri; müteahhir fukahânın Kur’ân ve

²⁸ Literatürdeki bu boşluğa dikkat çekilmiş ve konunun ehemmiyeti vurgulanmıştır. bk. Ünal Şahin, “Usûlü’l-İftâ ve Âdâbuhû, Muhammed Takî el-Osmânî”, *Mütefekkir* 7/14 (2020), 639.

²⁹ Nedvî, *el-Mu’temed fi Usûli’l-fetvâ*, 70.

³⁰ Nedvî, *el-Mu’temed fi Usûli’l-fetvâ*, 84. Müellifin verdiği tanım şudur: (تخصيص الحكم المنصوص عليه)

³¹ Alâuddîn el-Buhârî, *Keşfu’l-esrâr şerhu Usûli’l-Pezdevî*, 3/222; İbn Nüceym, *Fethu’l-ğaffâr fi şerhi’l-Menâr*, 385.

sünnete dönmek yerine, mütekaddim âlimlerin görüşlerinin tahrirleriyle yetinip bunları ölçüt kabul etmeleri; Hanefîlerin diğer mezheplerden istifade etmek yerine onları görmezden gelmeleri; sonraki fakih ve müftîlerin ise kendi dillerinde yayımlanan eserlerle yetinmeleri.³² Müellifin bu başlıklar altında birçok hataya düştüğü açıktır. Ayrıca benzer tartışmaların yaklaşık bir asırdır Müslümanların gündemini meşgul etmesi de dikkatle üzerinde durulması gereken bir başka husustur. Zira bazı çevrelerce dile getirilen “Kur’ân ve sünnete dönüş” çağrılarının yetersizliği; bu kesimlerin içine düştüğü metodolojik hatalar ve ortaya yeni bir yaklaşım koyamamalarıyla yakından ilişkilidir. Bu durum, söz konusu çağrıların entelektüel açıdan ne denli kısır kaldığını da göstermektedir.

Fukahanın mezhebinin faziletini ele aldığı başlıkta ise; İmam Şâfiî’nin hadisle amel etmeye çağırdığı, buna karşılık Hanefî ve Mâlikî mezheplerinin daha çok mezhep savunusu yapmak adına kitaplarını zayıf ve şâz hadislerle doldurduğu, ayrıca İmam Şâfiî’nin İslâm’ı mahallî olmaktan kurtardığı ileri sürülmektedir.³³ Öte yandan Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim’in (ö. 261/875) yaptığı gibi Hanefî ve Mâlikîlerin de İmam Şâfiî’nin metodunu benimseyerek hareket etmeleri gerektiği de vurgulanır. Eserde bir haber veya nassın tespitinde en ideal yolun muhaddislerin metodu olduğu ileri sürülmekte³⁴ ve fukahanın bir haberin tashih veyahut taz’ifinde muhaddislerin metoduna başvurması gerektiği belirtilmektedir.³⁵ Ancak Ebû Hanîfe’nin kendi bütüncül sistemi içindeki hadisleri kabul veya ret kriterleri, *Sahîh*, *Sünen* ve *Musannef* türü eser müelliflerinin tamamından önce yaşamış olması ve dolayısıyla hadisin kaynağına diğerlerinden daha yakın olması gibi durumlar nasıl izah edilecektir?

Hadisle amel etmenin modern döneme ait bir olgu olduğu, sahih ve sağlam olan yolun müçtehitlerin kavilleriyle amel etmek olduğu belirtilmelidir. Hadislerle amel etme meselesi özellikle günümüz toplumu için birçok problemi beraberinde getirmektedir. Zira hadislerin kabul ve ret yöntemleri, nâsîh mensûh durumları, hadisin râvilerine dair telakkiler, hadisin âm yahut hâs olup olmaması ve mezhep sistematığına uyup uymaması hâlî evveleminde gözetilmesi gereken meselelerdendir. Ancak bunların bilinmesi uzmanlık ve derin bir birikim istemektedir. Dolayısıyla mezhepleri yok sayarak hadislerle amel etmenin yeterli olacağı söyleminin ilmî açıdan kabul edilebilir tarafı olmadığı gibi, bu durum fetva usulü adına yönetsel sorunlar da barındırmaktadır.³⁶ Diğer taraftan, mezhep âlimlerinin mezhebin temel ilkelerini belirlemek amacıyla ortaya koydukları yaklaşımlar, bu düşünce tarzı bakımından nasıl bir anlam taşımaktadır? Örneğin, Kerhî’nin (ö. 340/952) bir ilke olarak dile getirdiği şu söz: “Bizim âlimlerimizin görüşlerine aykırı olan her ayet, (ikisinin

³² Nedvî, *el-Mu‘temed fi Usûli’l-fetvâ*, 78.

³³ Nedvî, *el-Mu‘temed fi Usûli’l-fetvâ*, 71-72.

³⁴ Nedvî, *el-Mu‘temed fi Usûli’l-fetvâ*, 69.

³⁵ Nedvî, *el-Mu‘temed fi Usûli’l-fetvâ*, 70.

³⁶ Fetvadaki yöntem sorunlarına dair bk. Ahmet Yaman, *Fetva Usûlü ve Âdâbı* (İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019), 145-154.

arasını uzlaştırmak için) ya neshe veya tercihe veyahut tevile hamledilir.”³⁷ Mezhep sistematiği oluşturan bu yaklaşım, İslam düşünce geleneğini görmezden gelen akımların gözünde adeta Kur’ân ve sünnetin yerine geçen bir ölçü hâline gelmiştir. Oysa bu tür ifadeler, mezhep âlimlerinin katkılarını, asırlar boyunca süzülerek gelen birikimi ve tutarlılık arayışının farklı bir yönünü yansıtır. Bu birikim, mezhebin kurumsallaşmasında en önemli adımlardan biri olmuş ve müsteftâ için en güvenilir yol olarak kabul edilmiştir.

Bu tür eserler kimi çevreler tarafından öne çıkarılıp muhtevaları terviç edilse de uzun vadede mezhep sistematiğinden kopmak ve keyfilik gibi ciddi problemlere kapı aralayacağı öngörüsü, akl-ı selim sahibi herkesin fark edebileceği bir gerçektir. Ayrıca mezhepleri pasif hâle getiren bu eserlerin; tutarlılık sorunları, konuları yüzeysel biçimde ele almaları, ümmetin geniş kesimlerine hitap edememeleri, tikel meseleleri dahi çözüme kavuşturmaktan uzak yaklaşım sergilemeleri ve son yüzyıldır tekrar edilen düşünceleri yeniden gündeme taşımaları gibi hususlar, belirgin özellikleri arasında yer almaktadır. Klasik dönem fukahasının birikiminden kopuk biçimde usûl-i iftâ alanına sunulan katkılarının ise bireysel çabayı aşmadığı ve ümmete mal olacak bir nitelikten oldukça uzak kaldığı söylenebilir.

Bütün bu hususlar birlikte değerlendirildiğinde, usûl-i iftâya dair kaleme alınan bu eserin birçok yönden sorunlu olduğu anlaşılmaktadır. Eser, modern dönemin selefi etkilerini yansıtmakta, Kur’ân ve sünnete dönüş söylemini öne çıkarmakta ve fukahanın muhkem birikimini büyük ölçüde göz ardı etmektedir. Günümüzde belli kesimlere cazip gelen bu vurgu, asırlar boyunca oluşan mezhep birikimini gölgelemekte, selef ile halef arasındaki sağlam bağı zayıflatmakta, metodolojik tabanı aşındırmakta ve iç tutarlılığı bulunmayan günübürlük yaklaşımlara zemin hazırlamaktadır. Buna karşılık, yüzyıllar boyunca ümmetin meselelerine çözüm sunmuş, bütüncül bir sistem ve tutarlı bir metodoloji geliştirmiş, ümmetin geniş kabulüne mazhar olmuş mezhep dinamiğinden kopmadan; mezhep sistematiğini işletmek suretiyle meselelere çözüm üretmek daha isabetli olacaktır.

³⁷ Ahmed ez-Zerkâ, *Şerhu'l-kavâ'idî'l-fikhiyye* (Beyrut: Dârü'l-kalem, 1989), 39.

Kaynakça | References

- Aynî, Mehmed Fıkhî el-. *Risâle fî edebî'l-müftî*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.
- Buhârî, Alâuddîn el-Abdulazîz b. Ahmed b. Muhammed el-Hanefî. *Keşfu'l-esrâr şerhu Usûli'l-Pezdevî*. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.
- Cuveynî, Ebû'l-Me'âlî Abdulmelik b. Abdullâh el-. *el-Burhân fî Usûli'l-Fıkh*. thk. Salâh b. Muhammed b. Avîda. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Ebî'l-İzz, Muhammed b. Alâuddîn Alî b. Muhammed ed-Dimeşkî. *et-Tenbîh 'alâ müşkilâtî'l-Hidâye*. thk. 'Abdulkâim b. Muhammed Şâkir - Enver Sâlih Ebû Zeyd. 5 Cilt. Riyad: Mektebetu'r-Ruşd Nâşirûn, 1424/2003.
- İbn Nüceym, Zeynüddin. *Fethu'l-ğaffâr fî şerhi'l-Menâr*. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Nüceym, Zeynüddin Zeyn b. İbrâhim b. Muhammed el-Mısri el-Hanefî. *Lübbü'l-usûl*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- İbn Emîrî'l-Hâc, Ebû Abdullâh Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed. *et-Takrîr ve't-Tahbîr 'ala Tahrîri'l-Kemâl b. Humâm*. 3 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1403/1983.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Abdurrahmân. *Edebü'l-müftî ve'l-müsteftî*. thk. Muvaffak Abdullâh Abdulkâdir. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem; Âlemü'l-Kütüb, 1407/1986.
- Kâsânî, Alâ'uddîn Ebûbekir b. Mes'ûd b. Ahmed el-Hanefî el-. *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1406/1986.
- Kirmastî, Yusuf b. Hüseyin el-. *Zübdetü'l-vüsûl ilâ ilmi'l-usûl*. Beyrut: Dâru Sâdır, 2008.
- Nedvî, Muhammed Ekrem. *el-Mu'temed fî Usûli'l-fetvâ*. Beyrut: Dâru'l-muktebes, 2024.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-. *Edebu'l-Fetvâ ve'l-Muftî ve'l-Musteftî*. thk. Bessâm Abdulvehhâb el-Câbî. Dımaşk: y.y., 1408/1987.
- Osmanî, Muhammed Takî. *Usûlü'l-iftâ ve âdâbuhû*. Karaçi: Mektebetü Maârifî'l-Kur'an, 2011.
- Özel, Ahmet. "Behcetü'l-Fetâvâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/346 İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Semerkindî, Ebû Bekr Alaeddin Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-. *Tuhfetü'l-fukahâ'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1984.
- Siğnâkî, Hüsameddin Hüseyin b. Ali b. Haccâc es-. *el-Kâfi şerhu'l-Pezdevî*. ed. Muhammed Seyyid Gânat. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2001.
- Şahin, Ünal. "Usûlü'l-İftâ ve Âdâbuhû, Muhammed Takî el-Osmânî". *Mütefekkir* 7/14 (2020), 635-640. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.849997>
- Yaman, Ahmet. *Fetva Usûlü ve Âdâbı*. İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 2019.
- Zerkâ, Ahmed ez-. *Şerhu'l-kavâ'idî'l-fikhiyye*. Beyrut: Dâru'l-kalem, 1989.
- Zerkeşî, Ebû Abdullâh Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah. *el-Bahrü'l-muhît fî usûli'l-fıkh*. Kahire: Dâru'l-kütübî, 1994.